

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра авіаційної психології

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
Помиткіна Л.В.

« ___ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»

**Тема: ЗВ'ЯЗОК СХИЛЬНОСТІ ДО АЗАРТНИХ ІГОР З
ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ**

Виконавець: Белічкова Вероніка Олексіївна

Керівник: кандидат біологічних наук, доцент кафедри, Долгова Олена
Миколаївна

Нормоконтролер: завідувач лабораторії, викладач Гордієнко Катерина
Олександрівна

Київ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Помиткіна Л.В.

« ___ » _____ 2021р.

Завдання

на виконання дипломної роботи

Белічкової Вероніки Олексіївни

1. Тема дипломної роботи: «Зв'язок схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків», затверджена наказом ректора від 12.03.2021 408/ст.

2. Термін виконання роботи: з 10 травня 2021р. по 20 червня 2021р.

3. Вихідні дані до роботи: вибірка – учні середньої загальноосвітньої школи 206 м. Києва – 50 осіб; у дослідженні були використанні методики: “Канадський тест показника проблемного гемблінгу (в перекладі, адаптації та апробації О.А. Карпова, В.В. Козлова”); тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції; методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»; «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина, а також розроблено і використано анкету “Визначення схильності до проблемного гемблінгу”.

4. Зміст пояснювальної записки: дипломна робота складається з 2-х розділів. Перший розділ містить теоретичний аналіз емоційно-вольової сфери

підлітків та факторів і особливостей залежності від азартних ігор у підлітків ; у другому розділі представлено емпіричне дослідження зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків та запропоновані рекомендації батькам щодо профілактики проблемного гемблінгу у схильних до азартних ігор підлітків і шляхів корекції цього явища.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: 11 таблиць.

6. Календарний план – графік

№ з/пор.	Завдання	Термін виконання	Виконання
1	Вибір теми та формулювання завдань	Березень	з 10.03.21
2	Тематичний добір та аналіз наукових праць	Травень	з 1.05.21 – 09.05.21
3	Оформлення теоретичної частини	Травень	10.05.21 – 15.05.21
4	Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження	Травень	16.05.21
5	Проведення емпіричного дослідження	Червень	01.06.21
6	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	Червень	03.06.21
7	Оформлення дипломної роботи відповідно до ДСТУ	Червень	05.06.21
8	Попередній захист дипломної роботи	За кілька днів до попереднього розгляду	
9	Виправлення зауважень, оформлення рецензії	За три тижні до захисту	
10	Подання дипломної роботи нормоконтролеру та на підпис завідувачу кафедри	До подання нормоконтролеру	14.06.21
11	Захист дипломної роботи	За день до захисту	15.06.21

7. Дата видачі завдання: «__12__»__03__2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Долгова О.М.

Завдання прийняв до виконання _____ Белічкова В.О.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Зв'язок схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків»: 52 сторінки, 11 таблиць, 45 використаних джерел, 7 додатків.

ГЕМБЛІНГ, ПОВЕДІНКА, АДИКТИВНІСТЬ, ЕМОЦІЇ, ВОЛЯ, НАСТРІЙ, ПОЧУТТЯ, САМОКОНТРОЛЬ.

Об'єкт дослідження – адиктивна поведінка та емоційно-вольова сфера особистості.

Предмет дослідження – взаємозв'язок схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери.

Мета дослідження – виявлення наявності та характеру взаємозв'язку схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери.

Методи дослідження: теоретичні; психодіагностичні: “Канадський тест показника проблемного гемблінгу (адаптації О.А. Карпова, В.В. Козлова”); тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції; методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»; «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина, анкетування “Визначення схильності до проблемного гемблінгу”; методи математичної обробки: кореляційний аналіз.

Встановлено відсутність взаємозв'язку між вольовими якостями опитуваних та рівнями вираженості схильності до азартних ігор. Існує прямий сильний взаємозв'язок між середнім рівнем схильності до гемблінгу та високим рівнем нервово-психічної напруги. Виявлено статистично достовірний помірний зворотній зв'язок між середнім рівнем дистимії та середнім рівнем схильності до азартних ігор та сильний зв'язок між низьким рівнем схильності до гемблінгу та зниженим настроєм. Таким чином підтверджена гіпотеза роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Проблема дослідження емоційно-вольової сфери підлітків.....	6
1.1 Поняття та особливості емоційно-вольової сфери підлітків	6
1.2 Виникнення адиктивної поведінки в підлітків	12
1.3 Фактори, що впливають на виникнення адиктивної поведінки.....	14
1.4 Особливості залежності від азартних ігор у підлітків	15
Висновок до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2 Емпіричне дослідження зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків	20
2.1 Організаційні та методологічні аспекти дослідження зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків	20
2.2 Інтерпретація даних емпіричного дослідження емоційно-вольової сфери підлітків та схильності до азартних ігор.....	23
2.3 Практичні рекомендації батькам щодо надання допомоги підліткам, які мають схильність до азартних ігор.....	35
Висновок до другого розділу	37
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних реаліях життєдіяльності людини, котрі полягають в інформатизації суспільства, глобалізації та комп'ютеризації всіх сфер її життя питання схильності до азартних ігор є все більш актуальним. Адже вже не потрібно виходити з дому для того, щоб відвідати казино чи ігрові зали, так як зміна традиційних та поява нових форм гемблінгу на Інтернет-ігри сприяє поширенню гравців серед молоді. Розвиток ігрового бізнесу приводить до формування специфічних соціальних систем та формування окремої соціальної групи, серед якої значаться не лише дорослі-гравці, але й юнаки та підлітки.

Проблема ігрової залежності та схильності до азартних ігор розроблювалася та досліджувалася рядом зарубіжних та вітчизняних вчених (Г.І. Каштан, Б.Дж. Седок, J.L. Derevensky, J.E. Grant, K. Hardoon, J. Powell і ін., К. Клонінджер, Е. Моран, Б. Скіннер, Р. Талер, Т. Гіловіч, М. Гріффітс, К. Клотфелтер, Д. Кук, К. Вінтерс, Р. Волберг, М. Гріффітс, Б. С. Братусь, Б. В. Зейгарник, В. В. Ковальов, Ц. П. Короленко, Ю.В. Попов, В.Я. Семко, В. Д. Менделевич та ін.).

Психопатологічні прояви ігрової залежності описані в роботах І.П. Анохіна, Ю.Л. Арзуманова, А.О. Асанова, І.В. Баранової, Н. Бондаренко, К.Ю. Галкіна, Т.Н. Дудко, В.Л. Малигіна, Ю.Ю. Молчанової, Д.С. Ошевського, В.Д. Папіріна, В.В. Скобеліна, В.А. Солдаткіна, В.В. Ханикова, Б.Д. Циганкова, Н.В. Шемчук, С.В. Яковлевої.

На нашу думку, характер впливу схильності до азартних ігор на особистість та її життєдіяльність залежить від багатьох чинників, у тому числі, від рівня сформованості даної адикції, індивідуально-особистісних характеристик людини, зокрема, від рівня розвитку вольової та емоційної сфери підлітка.

Таким чином, зважаючи на недостатню кількість робіт, присвячених теоретичному та практичному розкриттю проблеми схильності до азартних ігор, нами було обрано тему нашої роботи.

Об'єкт дослідження – адиктивна поведінка та емоційно-вольова сфера особистості.

Предмет дослідження – взаємозв'язок схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери.

Мета дослідження: виявлення наявності та характеру взаємозв'язку схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери.

В якості **гіпотези** нами було висунуто припущення про те, що сильна зворотна кореляція існує між низьким рівнем сформованості основних складових емоційно-вольової сфери та середнім й високим рівнем схильності до азартних ігор.

Виходячи з нашого припущення, було поставлено наступні **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу дослідити проблему адиктивної поведінки особистості та складових емоційно-вольової сфери.
2. На основі емпіричного дослідження вивчити рівні схильності підлітків до азартних ігор.
3. Дослідити основні складові емоційно-вольової сфери старших підлітків.
4. Співставити особливості схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери особистості.
5. Надати рекомендації щодо подолання схильності до азартних ігор серед осіб підліткового віку.

Методи дослідження. Задля досягнення мети роботи використовувались такі методи дослідження як аналіз та синтез наукової літератури, системний аналіз та структурування інформації, а також її узагальнення. Був також застосований діагностичний метод, який полягав у використанні наступних **методик**:

1. Канадський тест показника проблемного гемблінгу;

2. Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції;

3. Методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»;

4. «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина.

Окрім цього нами було розроблено анкету «Визначення схильності до проблемного гемблінгу», метою якої було розширення уявлень щодо схильностей підлітків, а також виявлення суб'єктивного відчуття власної схильності до азартних ігор.

Наукова новизна. Полягає у тому, що вперше узагальнено і систематизовано практичний вітчизняний та зарубіжний досвід відносно проблематики адиктивної поведінки серед підлітків; узагальнено фактори виникнення адиктивної поведінки та розкрито особливості підлітків з заданим типом поведінки.

Практичне значення. Результати можуть бути використані педагогами загальноосвітніх шкіл з ціллю ознайомлення підлітків з особливостями адикцій та зокрема зі схильністю до азартних ігор, також вони можуть стати основою для лекційних курсів у якості статистики та як методичних рекомендацій з профілактики та корекції адиктивної поведінки серед підлітків, можливе безпосереднє використання психологічною службою загальноосвітніх закладів для роботи з наявними чи потенційно залежними підлітками.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі середньої загальноосвітньої школи 206 м. Києва. У дослідженні брали участь школярі 9-10 класів. Загальна вибірка склала 50 осіб віком 15-17 років.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, 45 джерел. Загальний зміст роботи складає 42 сторінки основного тексту, містить 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ

1.1 Поняття та особливості емоційно-вольової сфери підлітків

Вивчення питання емоційно-вольової сфери особистості не є новим в психологічній науці, а її дослідження в підлітковому віці вважається досить актуальним у зв'язку з дорослішанням дитини, її соціалізацією та інтенсивним розвитком всіх сфер.

Прояви та особливості емоційно-вольової сфери особистості досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких відзначаються теорії та концепції, що висвітлюють різноманітні підходи до розуміння сутності розвитку емоційних та вольових процесів і можливостей їх розвитку (І.М. Андрєєва, І.Д. Бех, Є.П. Ільїн, К.Н. Корнілов, Д. Гоулман, Д. Люсін, Дж. Майер, Е.Л. Носенко, Б.М. Смірнов, К. Петрідес, Е. Фернхем та ін.).

В праці Т. Божок зазначається, що П.К. Анохіним, К. Ізардом, О.В. Запорожцем емоції вивчалися з точки зору їх як регуляторів людської поведінки. Тобто, підсумовуючи узагальнення Т. Божок щодо дослідження емоційної сфери підлітків підкреслимо, що вчені притримувалися думки стосовно важливості значення емоцій у мотиваційній складовій особистості, однак увагу в переважній більшості робіт акцентовано на негативних емоціях та відхиленнях [5].

Перш за все зазначимо, що підлітковий вік характеризується як переломний, перехідний, критичний, важкий, вік статевого дозрівання. Цей вік у розвитку підлітка зазвичай прийнято вважати найважчим як для батьків, педагогів, так і для нього самого.

Підлітковим періодом вважається граничний вік між дитинством та отрочеством, та відповідає віковим межам 10-19 років (за визначенням

Організації Об'єднаних Націй). Стрімкі фізіологічні зміни, психологічні та соціальні, котрі супроводжують дитину в цьому віці призводять до того, що підліток потребує одночасно і турботи, і свободи у прийнятті рішень та виявленні своїх поглядів та переконань.

Підлітковий вік, як зазначає С.Д. Максименко характеризується становленням та зміцненням волі, зміною характеру взаємовідносин з оточуючими та підвищенням інтересу до трудової діяльності, формуванням світогляду та самосвідомості [27].

Як зазначає М.С. Григор'єва, спираючись на праці М.Й. Варій, емоції є суб'єктивними реакціями людини на внутрішні та зовнішні подразники, які виражаються чи то задоволенням, чи то радістю або ж іншим типом реагування. Автор також підкреслює, що завдяки емоціям в процесі супроводження майже всіх сфер життєдіяльності особистості відбувається проявлення у формі безпосереднього переживання важливості явища чи ситуації власне для людини. Важливим є також той факт, що емоції розглядаються у якості провідного механізму внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованого на задоволення актуальних потреб особистості [8; 9].

О.В. Козинець відмічає, що емоції та емоційність впливають на регуляцію діяльності, визначають успішність комунікації, а емоційну сферу взагалі можна вважати стійкою властивістю особистості [19].

Під емоціями розглядаються особистісні переживання свого особистого ставлення до дійсності, особистісні реакції на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників. Емоційне переживання — це суб'єктивне відображення об'єктивної реальності, його виникнення наперед визначене впливом на нервову систему людини об'єктивних явищ. Виникнення емоцій пов'язане із задоволенням чи незадоволенням потреб людини. Необхідно зазначити, що емоції істотно впливають на діяльність людини.

Автором також відмічається, що в силу нестабільності емоційно-вольової сфери підлітків та формування психічних новоутворень типу

довільності психічних процесів, у представників цього періоду відбуваються перепади настрою та часті зміни емоційних станів, а також нездатність керувати власним емоційним станом. Окрім цього в працях зазначається підвищення образливості, замкненості у відповідь на авторитарність батьків, насилля та приниження, а також чутливість до похвали.

І.М. Періг та В.Д. Дроздук, узагальнивши наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики емоційності підлітків стверджують, що серед них відмічається підвищений рівень уразливості, тривожності, наявність депресивних станів, агресії. Проте окрім негативних проявів серед представників підліткового віку також відбувається розширення патернів емоційних переживань [35].

М.М. Шпак у своїх роботах відмічає певну неадекватність емоційного реагування серед підлітків поряд із зацікавленістю ними впливом емоцій на оточуючих. Інтеграція прагнення зрозуміти зазначений вплив із низьким рівнем розуміння емоцій оточуючих та бажанням домінувати призводить до використання маніпулятивних тактик впливу на інших людей, результатом чого є погіршення соціальної взаємодії [44].

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що дослідження емоційно-вольової сфери підлітків відбуваються переважно у розрізі профілактики емоційного відхилення у підлітковому періоді та в аспекті пошуку шляху вирішення цих відхилень. Так, вченими відмічаються питання протиріч у сучасних підлітків, які мають місце у площині розвитку емоційної сфери особистості, що проходить під впливом загального зниження потенціалу моральності та духовності [42].

Опираючись на праці О.В. Дашкевича І.В. Полікуєва зазначає, що у підлітковому віці, а саме в умовах переходу від молодшого до старшого підліткового віку й недостатньої зрілості, спостерігається формування механізмів психічної регуляції діяльності підлітка. Авторка зазначає, що моральні якості волі вже не мають такої значущості для підлітка, у якого відбувається формування самооцінки під впливом інтеграції оцінок

оточуючих, думок стосовно його особистості, а також спостерігають неадекватну діяльність навіть у дітей з високим рівнем волі [36].

Також вченими зазначається, що в цей період, окрім становлення самооцінки, відбувається прояв характерно підліткової поведінки під впливом зовнішніх факторів. Так, для підлітка властива сепарація від дорослих, вираження прагнення бути незалежним, лідером серед референтної групи, а також вияв занять по душі та хобі. Особливе значення має й розвиток вольових якостей, становлення засобів їх формування, об'єктів вольового наслідування та самовиховання вольових якостей особистості [3].

За підлітками відмічається усвідомлення того, що певні заняття та види спорту сприяють зміцненню волі, а також наявність діяльності, спрямованої на розвиток вольових якостей, в процесі якої відбувається наслідування прикладу старших товаришів та активне прийняття участі в тих справах, що вимагають вияву тих чи інших вольових якостей [22].

І.М. Періг, говорячи про вольовий розвиток підлітків, зазначає, що у ході реалізації ними цілей відбувається й розвиток вольових якостей, а також трансформація підлітка із об'єкту волі оточуючих на суб'єкт власної волі [35].

В своїй праці І.В. Полікуєва відмічає паралельність розвитку вольових якостей та когнітивної сфери особистості, які в подальшому розвиваються у тісному зв'язку. Проте вчена наголошує на тому, що високі показники з розвитку інтелектуальної сфери не свідчать про такі ж результати в емоційній, чи вольовій сфері [36].

Стосовно емоційної сторони особистості І.В. Полікуєва зазначає, що відмічається нестійкість та нестабільність емоційної сфери, що пов'язується з невпевненістю дитини щодо правильності своєї поведінки в силу виникнення нових почуттів та відсутності адекватних шляхів їх вираження [36].

Окрім цього відмічається виникнення імпульсивних, нестабільних та непередбачуваних емоцій в ситуаціях конфліктів з дорослими, заборон та контролю з їх сторони [43].

Авторка також зазначає, що у підлітковому віці відбувається формування вмінь власну поведінку узгоджувати з життєвими цілями, що призводить до розвитку вольової сфери особистості підлітка.

Як підкреслює І.А. Лівандовська, підліткам характерні емоційна нестабільність та імпульсивність поведінки, проте відмічається й спроможність до вольових дій та вольової діяльності, здатність не лише ставити цілі, а й планувати шляхи їх досягнення [23].

В результаті зміни гормонального фону у підлітків відмічається наявність сильних позитивних та негативних емоцій, негативізму як одного з показників спроб знайти підлітком власну унікальність.

Почуття підлітка зазначає змін саме у зв'язку зміни становища в соціумі, що пов'язане з швидшим дорослішанням та виникненням гами нових переживань. Зазначимо амбівалентність почуттів та станів, що, наприклад, може виражатися в чутливості дитини до оцінки сторонніми своєї зовнішності, здібностей, вмінь у поєднанні із самовпевненістю і безапеляційними судженнями про інших. У спробах пошуку себе відбувається втрата гармонійного стану, підліток стає неспокійним, тривожним та сповненим нових почуттів. Це також виражається й почуттях, котрі сприяють досягненню цілей, адже в такі моменти ніщо не може зупинити підлітка (ні страх, ні моральні норми). Проте коли почуття зникають чи стають менш вираженими, то у підлітка спостерігається наявність втрати інтересу, заціпеніння та апатія. Він спустошений, і здається, ніщо не додасть йому сил, що межує із виникненням почуттів з новою силою.

Підлітки винятково егоїстичні, вважають себе центром всесвіту і єдиним предметом, гідним інтересу. З одного боку, вони з ентузіазмом включаються в життя суспільства, а з іншого – охоплені пристрасстю до самотності. Їх настрій коливається між сяючим оптимізмом і похмурим песимізмом [27]. Отже, типові риси емоційної сфери підлітка – слабкий самоконтроль, швидка зміна настроїв, імпульсивність, підлітковий негативізм, афект неадекватності.

Як зазначають вчені, сенситивним періодом для формування та подальшого розвитку вольових якостей є саме підлітковий вік. Так, вони можуть ставити цілі й досягати їх, підпорядковувати власну діяльність їм, окрім цього вони спрямовані не лише на навчальні завдання, а й на поглиблення своїх знань з різних тем, подолання завдань, пов'язаних із вихованням волі та виробленням у себе вольових якостей особистості. Однак, вони своєрідно розуміють цю задачу: вони бачать вияви волі переважно в героїчних вчинках, які породжуються якимись виключними обставинами;

Також підлітки спрямовують свої сили на мотивацію досягнення, успіхів, розвивають ініціативність, рішучість, витримку, самоконтроль, наполегливість, впертість у досягненні мети, вміння долати перешкоди і труднощі тощо як провідні вольові якості. Підлітки оволодівають прийомами самостійного планування, контролю своєї діяльності.

Однак за підлітками спостерігається й несформованість волі саме в аспекті прояву наполегливості в одній діяльності та не прояву її в інших.

Уміння володіти собою високо цінується підлітком, а відсутність необхідних вольових якостей викликає стурбованість. За словами Л.С. Виготського, не слабкість волі, а відсутність чи слабкість мети дезорганізовує поведінку підлітка: необхідні важливі життєві цілі, які виходять за межі негайних справ і розваг, особистісно значущі для підлітка.

Підлітки зі слабкою волею схильні до уникнення складних і важких дій чи праці в цілому, яка потребує планомірних і цілеспрямованих зусиль. Будь-яку діяльність такі підлітки виконують малими дозами, з перервами, заповненими неробством. При цьому до виконання їх обов'язково систематично стимулюють батьки або вчителі.

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, підкреслимо, що підлітковий вік характеризується становленням емоційної та вольової сфер, розширенням патернів емоційних переживань та почуттів, окрім цього розвитком нових вольових якостей в процесі досягнення цілей.

1.2 Виникнення адиктивної поведінки в підлітків

Адиктивна поведінка достатньо складний багаторівневий психологічний феномен. Проблематика профілактики адиктивної поведінки як такої, що передбачає нездатність особистості адекватно сприймати життєві ситуації, ставитися до оточуючих та до себе, оптимально регулювати власну поведінку та виражається в залежності від певного предмету вивчалася О.Є.Личком, В.С. Бітінським, В.М. Оржеховською, І.П. Фіцулою та рядом інших науковців [39].

Зазначимо, що термін «адитивна поведінка» ввів у науковий обіг В. Міллер наприкінці XIX ст. для позначення зловживання різними речовинами, спрямованими на зміну психічного стану людини [6]. До вітчизняної термінології зазначений термін було введено із наркології, доповнивши зміст якого, пізніше перенесено до психолого-педагогічної практики О.Є. Личком та С.А. Кулаковим [37]. Адикція у сучасній науковій літературі трактується у якості залежності людини від різного роду речовин чи заняття, що виражається у бажанні продовжувати чи повторювати їх вживання, не беручи до уваги шкідливість їх для неї або оточення [4]. Також під адиктивною поведінкою розуміється така поведінка, що обумовлюється шкідливими звичками підлітка чи юнака [1].

Ю.В. Железнякова відмічає, що найбільш схильними до формування адиктивної поведінки є ті підлітки, які мають високу непереносимість психологічних дискомфортних станів, що мають місце в житті. Цей ризик підвищується під час виникнення важких, соціально несприятливих чи психотравмуючих ситуацій, так як адитивна фіксація сприяє створенню ілюзії вирішення проблем, порятунку від стресових ситуацій шляхом своєрідної втечі [15].

Перший етап формування адиктивної поведінки передбачає наявність гострої зміни емоційного стану, котрий характеризується чи підвищенням настрою, виникненням почуття радості та екстазу, що супроводжують вживання певних речовин чи здійсненні якоїсь діяльності.

Другий етап полягає у формуванні послідовності вживання чи застосування засобів адикції, пошуку об'єкту адикції, що в результаті призводить до виникнення адиктивної поведінки як стереотипної.

Третій етап – це етап власне залежності, який характеризується зміною світогляду особистості, системи цінностей, а також порушеннями та проблемами у соціальній взаємодії, у задоволенні базових потреб та перехід від залежної поведінки у хворобу [28].

Говорячи про формування гемблінг залежності слід зазначити, що деякі вчені припускають наступну теорію її формування. Так, виділяють виграш, програш та відчай як провідні етапи формування цього виду залежності. У випадку першого виграшу у людини складається враження про певну вдачливість на відміну від інших та виникає азарт. Однак після програшу підліток починає вкладати свої гроші та втягуватися у гру. Після програшу починається пошук та борги, що в подальшому призводить до патологічної тяги до гри.

Проведений теоретичний аналіз літератури дає можливість стверджувати, що у підлітковому віці існують особливості, котрі відносяться вченими до груп чинників для формування адиктивної поведінки, серед яких особливу роль відводиться підвищеному егоцентризму, тяжінню до незалежності від авторитетів, підвищеному прагненню бути дорослим, а також незрілості моральних переконань, схильності до перебільшення ступеню складності проблем, кризи ідентичності, гіпертрофованим поведінковим реакціям і перевагою пасивних копінг-стратегій у подоланні труднощів [12].

Тож, виникнення адиктивної поведінки у підлітків відбувається в процесі засвоєння моделей адиктивної поведінки, яка дають можливість їм

стати дорослим, послабити психічну напругу й допомагають у послабленні наявних негативних емоцій [6].

1.3 Фактори, що впливають на виникнення адиктивної поведінки

Проблематика адиктивної поведінки підлітків є провідною серед ряду науковців та їх досліджень в галузі психології [37].

Як зазначається в праці В.П. Лютого, виділяються групи соціальних, індивідуально-психологічних та індивідуально-біологічних факторів [26].

Соціальними факторами називаються об'єктивні існуючі умови, впливати на які особистість не може. До таких чинників відносяться несприятливі соціальні, економічні та політичні умови, які наявні в соціумі.

Під індивідуально-психологічними факторами розуміється когнітивна та емоційно-вольова сфера, котрі можуть сприяти виникненню та розвитку адиктивних форм поведінки, а індивідуально-біологічні фактори, як вважає автор передбачають спадковість у психічних захворюваннях, до алкоголізму, тяжких соматичних захворювань та нейроінфекцій в період раннього дитинства, органічні ураження головного мозку [26].

Соціальні фактори в свою чергу зумовлюються макро- та мікро-причинами. Так, макропричини полягають в умовах, притаманних власне суспільству, а мікропричини трактуються як такі умови, які мають місце у соціальній групі, в якій особистість перебуває [11].

До індивідуально-біологічних факторів відносять початкову толерантність, детоксикуючу функцію та природу власне психотропних речовин.

Серед індивідуально-психологічних факторів значаться наступні особистісні характеристики, як низька стійкість до психонавантажень, відсутність вмінь адаптації в різноманітних життєвих ситуаціях, вирішення

конфліктів, наявність високого рівня тривожності та депресивності, низької стресостійкості і самооцінки, психічна незрілість. Велике значення відіграє прагнення копіювати поведінку, зокрема негативну, наявність низького рівня самоконтролю, емоційної нестійкості та неадекватного реагування на проблемні ситуації, відсутність можливості пошуку ефективного шляху виходу з психотравмуючої ситуації, а також чітко виражена акцентуація характеру (циклоїдний, нестійкий, комфортний тощо) [4].

Резюмуючи вищевикладений матеріал, відмітимо, що фактори, які сприяють виникненню адиктивної поведінки розділяються на зовнішні та внутрішні. Серед чинників виникнення такого роду поведінки вирізняють соціальні, індивідуально-біологічні та індивідуально-психологічні. Увагу вчені акцентують на специфічних особливостях когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер, умовах проживання та виховання дитини, соціальних макроумовах та спадковості у формуванні залежності.

1.4 Особливості залежності від азартних ігор у підлітків

Ігрова залежність є однією із форм психологічної залежності, яка знаходить вираження у патологічному тяжінні до азартних ігор (казино, ігрові автомати, онлайн-ігри, комп'ютерні ігри), останньою стадією якої визначається божевілля та затьмарення свідомості.

Ця проблематика досліджується фахівцями різних галузей науки, серед яких відмічаються психологи, психіатри, педагоги та ін. [24;40] та визначається актуальною в світлі того, що серед підлітків дана залежність виявляється більш вираженою, ніж серед дорослих [31].

Гемблінг як патологічна форма лудоманії визнається міжнародною професійною спільнотою адиктивним розладом [29].

Цей вид залежності відноситься до нехімічних, а його результатом є втрата грошей, і на цьому фоні у гравця цілком можуть розвиватися

проблеми в спілкуванні з близькими людьми. Деталізуємо провідні характеристики сформованої схильності у підлітка до азартних ігор: підліток проводить все більше часу за іграми, спочатку він перебував за грою лише в час дозвілля, пізніше вона затягнула його настільки, що продовжується і вночі; так як даний вид залежності вимагає великої кількості грошей, то підліток вдається до різних способів їх отримання, включаючи й крайні випадки типу крадіжки не лише у батьків і знайомих, а й чинячи дрібні злочини; залежний підліток не є повноцінним членом сім'ї, так як майже завжди відсутній вдома, не включений в її проблеми чи переживання, від батьків отримує претензії, які переходять у стадію відкритого конфлікту й призводять до руйнації міжособистісних сімейних стосунків.

Друга група ознак залежності від гри, може бути розпізнана в основному фахівцями. До них відносяться: синдром відміни – коли гравець відчуває неприємні психоемоційні переживання і навіть фізичний дискомфорт, в разі якщо будь-хто або що-небудь заважають йому відновити азартну гру; порушення мислення, наприклад, найпоширеніша ілюзія азартного гравця полягає в тому, що в азартну гру можна багато виграти; втрата контролю, що зазначає посилення у зв'язку із розвитком залежності (підліток починає втрачати контроль над часом, над своїми емоціями).

І.М. Заїка, апелюючи до робіт американських психотерапевтів, наголошує, що серед психологічних причин ігроманії провідне місце відводиться самотності, схильності до імпульсивної поведінки та фінансовим [14].

Слід підкреслити, що в психологічній літературі надається досить умовний розподіл ігрової залежності: карткові ігри; наперстки; лотереї; іподром; рулетка; гемблінг; букмекерство; ставки; відеоігри; тамагочі та ін. [14;16].

В працях дослідників відмічаються провідні ознаки ігрової залежності, характерні для гравців, серед яких важливу роль відіграють виникнення відчуття залежності, застрягання на власних переживаннях стосовно ігрових

подій, а також неактуальність стану навколишності, соціальної обстановки у родині та відсутність зацікавленості в міжособистісних відносинах [17; 20].

Д.Д. Лукашук відмічає, що найбільш вразливим віком для виникнення цієї залежності визнається підлітковий вік – 12-15 років. До виникнення ігрової залежності в підлітків можуть призводити конфлікти з батьками, обмеженість інтимного спілкування з ними, а також напружений психологічний клімат в сім'ї, конфліктні відносини з однокласниками і однолітками, занижена самооцінка [25].

Стосовно характеристик ігрової залежності в підлітків зазначимо, що у них відмічається зміна інтересів, поява нав'язливих думок про ігри, а також превалювання уявних ситуацій, котрі виникають в ігровій комбінації над реальними [2].

Для підлітків зокрема та для гравців в цілому характерними є безперервна залученість до гри як на фізичному так і на психологічному рівнях, окрім цього в особи відмічається втрата контролю, яка виражається у відсутності здатності зупинити гру, не зважаючи ні на виграш, ні на поразку, а також поява стану психологічного дискомфорту, бажання ризику та участі в азартній грі [21].

У разі виникнення патологічної залежності в особистості відмічається порушення волі, процесів гальмування та здатності приймати рішення, що в результаті призводить до ігнорування наслідків залежності та превалювання прагнення миттєвого задоволення [7].

Окрім цього процес формування патологічного потягу до азартних ігор непомітний ззовні та носить характер звичної спроби проведення дозвілля. У підлітка відмічається стійке прагнення відходу від реальності, котра містить безіч проблем та обов'язків і в якій він відчуває себе дискомфортно.

До провідних факторів виникнення схильності до азартних ігор саме серед підлітків відносять не лише спадкову схильність, а й способи та стилі виховання, несформованість особистості та недостатність досвіду у вирішенні стресових ситуацій, адекватному прийнятті рішень тих проблем,

котрі мають місце у житті. Така не сформованість зазначених раніше якостей може призвести до формування у підлітків залежності, порушення формування конструктивних механізмів подолання стресів та нормального розвитку психіки.

Тобто, підліток, отримавши залежність від ігор з усіма наслідками, що випливають з неї та порушеннями, стає фактично нездатним повернутися до нормального життєвого функціонування і розвитку.

Беручи до уваги праці Л.С. Виготського І.М. Заїка зазначає, що вплив ігрової залежності на несформовану до кінця психіку підлітка може мати непередбачувані наслідки, окрім того підлітками сприймаються лише найбільш цікаві предмети та явища [13]. Також вченими зазначається, що в залежних підлітків відмічається прагнення відійти від реальності, а також з'являються страхи щодо реалій повсякденності, яка здається їм нудною, проблематичною. Окрім цього підлітків лякає факт відповідальності як такої, а також схильність до брехні, пошуку позамежних емоційних переживань [18].

Отже, в ході теоретичного аналізу наукової літератури було встановлено, що ігроманія як адиктивна поведінка в підлітковому віці має свої особливості. Так, вона формується в осіб із низькою самооцінкою, яка в процесі гри стає завищеною в силу уявної переваги над оточуючими, в підлітків, які мають приховані комплекси неповноцінності, стереотипне мислення, тривожність, а також пережили психотравмуючі ситуації й не змогли з ними впоратись [45].

Висновок до першого розділу

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблематики адиктивної поведінки та особливостей прояву емоційно-вольової сфери серед підлітків нами було встановлено наступне.

Провідними особливостями емоційно-вольової сфери підлітків вченими відмічається її нестабільність, перевага негативних емоцій та емоційних станів та неспроможність керування власними емоціями, окрім цього відзначається підвищена образливість, замкненість, тривожність та прояви депресивних станів й агресії, наявність тенденції у використанні маніпулятивних тактик впливу на інших. Також зазначається, що відбувається розширення емоційних патернів, виникнення нових почуттів.

У вольовій сфері відмічається наявність розвитку вольових якостей, об'єктів вольового наслідування та самовиховання вольових якостей особистості, здатність чинити вольові дії та ставити цілі й планувати способи їх реалізації.

Особливостями адиктивної поведінки саме серед підлітків є те, що формування її відбувається під впливом факторів, серед яких значаться підвищений егоцентризм, бажання швидше стати дорослим та незалежним, нестабільність емоційного фону, не сформованість моральних переконань та криз ідентичності, а також бажання наслідувати моделі адиктивної поведінки задля послаблення психічної напруги й «дорослішання» в очах оточуючих.

Більшість вчених вважають азартну адикцію без віку, однак саме серед підлітків відмічається підвищення асоціальності, включення дітей до гри з метою покращення емоційного стану, заради втечі від проблем буденності. В процесі укорінення залежності від азартних ігор у підлітків змінюється коло інтересів, формується тенденція до наявності нав'язливих думок про ігри, а також превалювання уявних ситуацій, котрі виникають в ігровій комбінації над реальними.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ СХИЛЬНОСТІ ДО АЗАРТНИХ ІГОР З ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ

2.1 Організаційні та методологічні аспекти дослідження зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків

Розширення дозвільової сфери сприяє підвищенню тенденції зайнятості підлітків азартними іграми, котрі виокремилися в окрему соціальну та культурну сферу дозвілля.

Результатом залучення осіб жіночого та чоловічого віку різних вікових періодизацій, які мають різний соціальний стан до азартно-ігрової сфери є виникнення нового виду залежної поведінки «лудоманії», котра потребує детального вивчення та дослідження.

Таким чином, виходячи із актуальності вивчення тематики залежності від азартних ігор взагалі, нами було поставлено мету вивчити особливості взаємозв'язку між схильністю до азартних ігор та проявами емоційно-вольової сфери саме в підлітковому віці.

Дослідження проводилось на базі середньої загальноосвітньої школи 206 м. Києва, в якому взяли участь 50 підлітків з нуклеарних сімей, які мають різний соціальний статус. Наша робота проводилася у декілька етапів:

1. Перший етап передбачав проведення теоретичного аналізу літератури з проблематики дослідження, узагальнення та систематизацію отриманих наукових даних, а також зведення та викладення у структурованому вигляді.

2. Другий етап передбачав проведення анкетування та подальше дослідження особливостей як схильності до азартних ігор підлітків, так і вивчення особливостей їх емоційно-вольової сфери.

3. Третій етап передбачав проведення кількісної та якісної обробки отриманих даних, зведення їх у єдину систему, формулювання висновків та оформлення роботи в цілому.

Для досягнення поставленої мети в дослідницькій частині роботи ми поставили наступні завдання: вивчити рівні схильності підлітків до азартних ігор, а також дослідити основні складові емоційно-вольової сфери старших підлітків та визначити особливості взаємозв'язку між схильністю до азартних ігор та характеристиками емоційно-вольової сфери особистості.

В ході дослідницької роботи ми використовували набір взаємодоповнюючих психологічних методик, які, на нашу думку, розкривають в повній мірі суть дослідження, а саме: це блок методик, який спрямований на діагностику емоційної сфери особистості та блок методик, спрямованих на дослідження психологічних особливостей вольової сфери, а також методика для вивчення особливостей схильності до азартних ігор:

1. Канадський тест показника проблемного гемблінгу;

2. Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції;

3. Методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»;

4. «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина.

1. Канадський тест показника проблемного гемблінгу (в перекладі, адаптації та апробації О.А. Карпова, В.В. Козлова) [32;33]. Даний тест розроблений у 2001 році Ферісом та Уіном з метою визначення поширеності проблемного гемблінгу в громадських дослідженнях. Тест містить 9 питань та 4 варіанти відповіді на них, з яких опитуваним пропонується обрати найбільш адекватний відносно них самих. За методикою виділяється три

рівні вираженості проблемного гемблінгу: низький ризик, помірний ризик та проблемна група. Обробка результатів відбувається шляхом підрахування суми балів у відповідності до обраних варіантів відповідей досліджуваними та інтерпретується за ключем: 1-3 бали свідчать про низький рівень вираженості схильності до азартних ігор, 4-7 балів – про помірний рівень вираженості, а 8 та вище балів про наявність високого рівня схильності до залежності.

2. Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом призначений для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції [34], що розуміється як міра оволодіння власною поведінкою в різних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями. Він складається з 30 тверджень, на які необхідно відповідати, виходячи з того, наскільки вони характерні для особистості: «Так» чи «Ні». Обробка проводиться у відповідності до ключа методики, а саме визначається величина індексів вольової саморегуляції по пунктам «Загальної шкали» (В) й індексів по субшкалам «Настирність» (Н) та «Самоконтроль» (С). Сумарний бал по шкалі «В» повинен знаходитись в діапазоні від 0 до 24, по субшкалі «Н» – від 0 до 16 балів й по субшкалі «С» – від 0 до 13 балів.

3. Методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою» [41] спрямована на визначення схильності особистості до дистимії як схильності до заниженого настрою. Зазначена методика містить 12 питань, на які опитуваний має відповідати зазначеними варіантами відповідей типу «так» або «ні». Обробка та інтерпретація методики відбувається відповідно до ключа, за яким виділяється 3 рівня вираженості схильності до заниженого настрою: 10-12 балів свідчать про наявність дистимії, а також заниженого настрою на постійній основі в опитуваного, які впливають на стиль життя; 5-9 балів говорять про наявність тенденції до зниженого настрою; 4 бали і менше свідчать про відсутність тенденції схильності до дистимії.

4. «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина [30]

Опитувальник Т.А. Немчина спрямований на виявлення перенапруження особистості. Він містить 30 тверджень відносно характеристик нервово-психічного напруження, які досліджуваному слід оцінити за запропонованими варіантами відповідей. Обробка результатів відбувається шляхом сумування отриманих балів досліджуваним, мінімальна кількість яких може становити 30 балів, а максимальна – 90 балів. Детензивний рівень нервово-психічного напруження знаходиться в діапазоні від 30 до 50 балів, про наявність інтенсивного рівня свідчить сума балів 51-70, про екстенсивний – від 71 до 90 балів. У випадку діагностування в досліджуваних екстенсивного рівня нервово-психічної напруги це вимагає негайного звернення до лікаря з метою поглибленого дослідження та призначення лікування.

У якості статистичного інструментарію нами було використано кутове перетворення Фішера з метою встановлення відмінностей між вираженістю особливостей емоційно-вольової сфери серед підлітків схильних та несхильних до гемблінгу, а також коефіцієнт кореляції Спірмена з метою встановлення взаємозв'язку між схильністю до проблемного гемблінгу та особливостями емоційно-вольової сфери особистості підлітка. Розрахунок критерію відбувався шляхом використання програмного забезпечення Statistica 10 [38].

Таким чином, нами було обрано максимально точно методики, які дають можливість розкрити проблематику нашого дослідження.

2.2 Інтерпретація даних емпіричного дослідження емоційно-вольової сфери підлітків та схильності до азартних ігор

Вченими зазначається, що поширення такого виду нехімічної адикції, як проблемний гемблінг, зумовлено рекламою різного роду азартних ігор не лише в реальному, а й у віртуальному світі, що спричиняє зацікавлення,

подальше захоплення й виникнення адиктивної поведінки серед підлітків з метою уникнення обов'язків у буденності, втечі від проблем та конфліктів, самоствердження та підвищення самооцінки.

Так, з метою вивчення особливостей схильності до азартних ігор серед підлітків нами було використано методикау «Канадський тест показника проблемного гемблінгу», результати за якою представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Показники розподілу рівнів схильності до проблемного гемблінгу серед сформованої вибірки (%)

Рівень вираженості гемблінгу	Кількість осіб	Відсоткова частка (%)
Високий	5	10
Середній	30	60
Низький	15	30

Як ми бачимо із наведеної таблиці, результати розподілились наступним чином: у 10% опитуваних виявлено високий рівень схильності до проблемного гемблінгу, у 60% – помірний та у 30% не спостерігається тенденції до гри в азартні ігри. Тобто, у меншості вибірки спостерігається надзвичайно сильне прагнення грати в азартні ігри, у них наявний низький контроль над прагненням до гри, у таких підлітків спостерігається прагнення грати та чим більш інтенсивна гра, тим серйозніші можуть бути проблеми.

У більшості опитуваних спостерігається помірний рівень, тобто граючи в азартні ігри можливе виникнення негативних наслідків, а у меншості опитуваних не спостерігається тенденція до виникнення наслідків від гри.

З метою встановлення особливостей схильності до проблемного гемблінгу нами було проведено анкетування серед підлітків сформованої вибірки, результати за яким представлено в таблиці 2.2.

**Аналіз результатів за проведеним анкетування з допомогою анкети
«Визначення схильності до проблемного гемблінгу» (%)**

№ запитання	Сутність запитання	Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоткова частка
1.	Як часто ви граєте (гнали)?	Щодня	5	10
		Раз на місяць	15	30
		Раз на тиждень	15	30
2.	Якому виду азартних ігор ви віддаєте перевагу?	Слоти	0	0
		Карткові	15	30
		Ставки	20	40

Нами було встановлено, що лише 10% опитуваних проявляють цікавість до щоденної гри в азартні ігри, 60% опитуваних грали дещо рідше, а саме 1 раз на тиждень чи місяць, у 30% підлітків такої схильності не мають зовсім. В казино не грав жоден з підлітків, в той час як 70% опитуваних мали спроби щоденної чи щомісячної гри саме на ставках чи в карткові ігри.

Таблиця 2.2.1

3	Наскільки ви відчуваєте азарт під час проведення часу в казино?	боротимусь до останнього	6	12
		не відчуваю, для мене це просто приємне проведення часу	22	44
		час від часу відчуваю більшу потребу у цьому, ніж зазвичай	7	14
4	Азартні ігри допомагають вам відійти від складнощів реального життя?	так, я повністю поглинений у гру	13	26
		за грою я все одно думаю про свої проблеми	2	4
		залежить від ситуації	20	40
5	Чи відчуваєте ви емоційну насиченість ігрового проведення часу?	так, за грою я отримую ті емоції, яких мені не вистачає у повсякденному житті	17	34
		ні, для мене це не більш ніж розвага	7	14
		інколи це	11	22
		допомагає мені позбутись від пустоти		

Стосовно значимості азартних ігор саме для підлітка, згідно табл. 2.2.1 вони відмітили, що за грою у них відсутнє переживання проблемних ситуацій в реальному житті, вони проживають той спектр емоцій, котрого позбавлені у повсякденності, а також заповнюють таким чином пустоту в душі (встановлено в абсолютної більшості опитуваних зі схильністю до азартних ігор).

Таблиця 2.2.2

6.	Чи вважаєте ви азартні ігри способом зручного заробітку?	так, для мене це основний спосіб заробітку	20	40
		для мене це не більш ніж заохочувальна нагорода	10	20
		ні, у людини має бути основне поле праці	20	40
7.	Чи контролюєте ви своє захоплення азартними іграми?	так, я повністю контролюю кількість часу за цим заняттям	5	10
		інколи я не помічаю, скільки часу пройшло	15	30
		для мене казино - це другий дім	15	30

Також за допомогою анкетування за табл. 2.2.2 нами було встановлено, що переважна більшість підлітків, а це 40% опитуваних зі схильністю до азартних ігор, таким чином заробляють, 20% опитуваних – вважають це заохочувальною нагородою, а 40% опитуваних згодні із загальноприйнятим твердженням, що у людини має бути основна професійна діяльність.

Окрім цього, в ході анкетування нами було встановлено, що 30% опитуваних не контролюють кількість проведеного часу за азартними іграми, а 30% все ж можуть та прагнуть контролювати захоплення азартними іграми.

Таблиця 2.2.3

8	Чи відчуваєте ви емоційний дискомфорт і фон настрою поза грою?	я відчуваю постійну тривогу і пригніченість, коли не маю можливості задовольнити свою потребу у азарті	20	40
		інколи я відчуваю емоційний дискомфорт за тривалої відсутності у грі	10	20
		мій настрій стабільний в усіх випадках	5	10
9	Для вас мотивацією до гри є:	Зустріч з друзями	3	15
		Емоційна напруга		35
		Поява додаткових грошей	2	10
10	Чи здатні ви зупинити гру після великого виграшу?	Так, я відкладу цю сумму на певні потреби	10	20
		Інколи відчуваю потребу поставити більше	0	0
		Я завжди впевнений у тому, що здатен на більше і краще.	20	40

Відчувають постійну тривогу та пригніченість за відсутності можливості задоволення потреби в азарті (40%), а меншість опитуваних із схильністю до азартних ігор відчувають певний емоційний дискомфорт, якщо протягом тривалого часу відсутні в грі (20%), згідно табл. 2.2.3.

Стосовно мотивації до гри результати розподілились наступним чином: для 15% провідним мотивом є зустріч із друзями, для 35% – поява емоцій, яких вони позбавлені в реальності та лише для 10% домінуючий мотив це поява додаткових грошей.

Із 60% опитуваних, котрі вказали на наявність у них спроб грати в азартні ігри меншість опитуваних, саме 20% вказали на можливість

зупинитися після великого виграшу, однак у 40% підлітків існує думка щодо можливості більшого виграшу та неможливості зупинитися й відкласти отримані кошти.

На наш погляд, отримані результати можуть свідчити про юнацький максималізм, поглиненість грою, можливість самоствердження та підняття самооцінки таким чином, крім цього в грі, а можливо навіть й за допомогою отримання великого виграшу, у підлітків відбувається різка зміна емоційного фону, вони отримують додаткові емоції, яких позбавлені в буденності. Окрім цього не занадто виражені показники залученості до гри можуть свідчити про наявність першої стадії та початок другої стадії розвитку адиктивної поведінки, котра характеризується лише формуванням адиктивної поведінки, пошуком об'єкту задоволення потреби та підвищенням емоційного стану підлітка.

Наступним кроком нашого дослідження було встановлення особливостей вольової регуляції за допомогою методики А.В. Зверькова та О.В. Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції», яка призначена для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції, результати за якою представлено в таблиці 2.3.

Обробка результатів відбувалася за допомогою кутового перетворення Фішера з метою встановлення особливостей вираження вольової саморегуляції в осіб з високим та низьким рівнем схильності до азартних ігор.

Таблиця 2.3

Показники компонентів вольової саморегуляції у підлітків з різним рівнем схильності до проблемного гемблінгу (%)

Компоненти вольової саморегуляції	Схильні до азартних ігор	Не схильні до азартних ігор	φ	p
Загальна саморегуляція	20	40	0,94	$>0,05$
Наполегливість	60	20	1,80	$\leq 0,05$
Самовладання	20	40	0,94	$>0,05$

Як ми бачимо, серед опитуваних з високою схильністю до азартних ігор більш вираженою є наполегливість, за шкалами ж загальної саморегуляції та самовладання статистично достовірних відмінностей не встановлено.

Зазначимо, що за загальною саморегуляцією статистично достовірних відмінностей не встановлено, що свідчить про вираженість в більш менш рівній мірі вольової саморегуляції як у підлітків схильних, так і не схильних до гемблінгу. Зазначимо, що середні значення знаходяться в межах середнього рівня, що свідчить про відносну зрілість опитуваних підлітків, вираженість певної самостійності та незалежності, а також деяку емоційну нестійкість та невпевненість в собі, імпульсивність та нестійкість намірів.

Підкреслимо, що наполегливість виявилася більш вираженою саме серед підлітків з підвищеним рівнем схильності до гемблінгу, на відміну від підлітків з низьким рівнем вираженості до азартних ігор. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що середні значення серед схильних до азартних ігор дещо вищі за показники серед осіб з низьким рівнем схильності до гемблінгу. Тобто, вони більш цілеспрямовані, прагнуть доводити розпочате до кінця. В осіб же з низьким рівнем схильності до проблемного

гемблінгу відмічається середній рівень наполегливості, що свідчить про гнучкість в поведінці, здорове прагнення розпочате доводити до кінця, вирішуючи при цьому супутні проблеми, послідовність в поведінці та адекватну активність й працездатність. Відмінності встановлено на статистично достовірному рівні значущості ($p \leq 0,05$).

За шкалою самовладання статистично достовірних відмінностей також не встановлено. Однак опираючись на середні показники, що було виявлено в результаті тестування, зазначимо, що самовладання в більшій мірі виражене серед осіб не схильних до азартних ігор, так як вони більш емоційно стійкі, впевнені в собі та своїх силах, прагнуть до самоконтролю, на відміну від азартно залежних, які більш спонтанні та імпульсивні, мають підвищену образливість.

На наш погляд, отримані дані можна пояснити тим, що більшість опитуваних із високим рівнем схильності до азартних ігор не можуть зупинитися на досягнутому, прагнуть більшого, а тому намагаються доводити все до кінця. Відсутність відмінностей в проявах загальної саморегуляції та самовладання, ми вважаємо, можна пояснити типовими психологічними особливостями підліткового віку, серед яких провідне місце займають імпульсивність, непослідовність поведінки, конфліктність, неспроможність до високого самоконтролю.

Перейдемо до аналізу показників, отриманих в ході обробки результатів за методикою В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою» та опрацьованих за допомогою статистичного критерію кутового перетворення Фішера з метою порівняння вираженості рівнів схильності до зниженого настрою серед опитуваних підлітків, що представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Порівняльний аналіз показників вираженості схильності до
зниженого настрою серед опитуваних підлітків**

Рівні дистимії	Схильні до азартних ігор	Не схильні до азартних ігор	φ	p
Високий	0	0	0	0
Середній	80	33,3	1,90	≤0,05
Низький	20	66,7	1,90	≤0,05

З наведеної таблиці ми бачимо, що за середнім та низьким рівнем вираженості схильності до дистимії встановлено статистично достовірні відмінності. Високий же рівень схильності до зниженого настрою не виявлено в жодного з підлітків.

Так, середній рівень схильності до зниженого настрою мають 80% опитуваних з вираженою схильністю до азартних ігор, в той час як серед опитуваних з низьким рівнем схильності до азартних ігор переважає низький рівень схильності до дистимії. Відмінності встановлено на статистично достовірному рівні значущості ($p \leq 0,05$).

На наш погляд, отримані дані можна пояснити тим, що підлітки, котрі схильні до азартних ігор знаходять в грі саме емоції, яких позбавлені в реальності, вони наповнюють таким чином власне життя, прагнуть до повноцінності та емоційності, в той час як особам з низьким рівнем схильності до гемблінгу вистачає різноманітності емоцій, вони мають досить насичене життя та переживають весь спектр емоцій.

Наступним етапом було визначення особливостей нервово-психічної напруги за допомогою методики Т.А. Немчина, результати за якою представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Порівняльний аналіз показників вираженості нервово-психічної напруги серед підлітків з різним рівнем схильності до азартних ігор (%)

Рівні нервово-психічної напруги	Схильні до азартних ігор	Не схильні до азартних ігор	ϕ	p
Високий	0	0	0	0
Середній	80	60	0,85	>0,05
Низький	20	40	0,85	>0,05

З наведеної таблиці можна зробити висновок, що відмінностей між нервово-психічним напруженням між підлітками не встановлено.

Так, ми бачимо, що найбільш вираженим рівнем серед опитуваних підлітків є саме середній рівень, що свідчить про активізацію, підвищення рівня продуктивності діяльності, активізацію когнітивної діяльності на фоні менш вираженого емоційного підйому, а також про активізацію соматичних функцій. Ми вважаємо, що отримані показники пов'язані з тим, що підліткам в цілому властивий певний рівень такого напруження в силу вікових особливостей. Однак відмінностей не виявлено саме у зв'язку з тим, що підлітки не схильні до гемблінгу вміють розслабитися й таким чином позбуватися напруження, а в схильних до азартних ігор таке розслаблення відбувається в ході гри, коли вони відпускають ситуацію й повністю занурюються в світ гри, її хід та результат.

Завершальним етапом нашого дослідження було встановлення наявності чи відсутності кореляції між схильністю до азартних ігор та особливостями емоційно-вольової сфери підлітків. Взаємозв'язку між

зазначеними феноменами не встановлено. Ми вважаємо, що це може бути пов'язане з недостатньо розширеним списком вольових якостей особистості.

Так, нами було також досліджено взаємозв'язок між схильністю до азартних ігор та проявами зниженого настрою, результати представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники взаємозв'язку між рівнями схильності до проблемного гемблінгу та проявами зниженого настрою серед підлітків

Рівні зниженого настрою	Високий	Середній
Рівні схильності до гемблінгу		
Середній	-0,21	-0,52***
Низький	-0,91*	-0,11

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

Як ми можемо бачити з наведеної кореляційної таблиці статистично достовірний помірний та сильний зв'язок встановлено за високим рівнем зниженого настрою та низьким рівнем схильності до гемблінгу, а також між середнім рівнем схильності до гемблінгу та середнім рівнем зниженого настрою. Більш детальний аналіз отриманих результатів дає можливість стверджувати, що в результаті зниження настрою в представників підліткового віку спостерігається підвищення прагнення грати в азартні ігри та навпаки, про що свідчить наявність статистичного зворотного зв'язку ($r = -0,91$).

Маємо зазначити, що зі зростанням середнього рівня схильності до гемблінгу відмічається й погіршення настрою, та навпаки, із покращенням настрою спостерігається зниження схильності до азартних ігор, про що

свідчить надсильний зворотній зв'язок між середніми рівнями зниженого настрою та схильності до азартних ігор ($r = -0,52$).

На наш погляд, такі дані очевидні. Так як у зв'язку із нестабільністю емоційно-вольової сфери особистості підлітків та перевагою у них негативних емоційних станів підвищується прагнення втечі від них, що призводить до спокуси зайнятості азартними іграми. Однак із стабілізацією емоційних станів, покращенням психічного почуття підлітків гостра потреба в іграх зникає, вони знаходять інше заняття, змінюють акцент уваги на інші предмети чи об'єкти, можливо занурюються в іншу діяльність, покидаючи при цьому поле гри.

Також одним із моментів нами було встановлено наявність кореляції між схильністю до азартних ігор та нервово-психічним напруженням особистості, результати чого представлено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Показники взаємозв'язку між рівнями схильності до проблемного гемблінгу та вираженням нервово-психічної напруги серед підлітків

Рівні нервово-психічної напруги	Високий
Рівні схильності до гемблінгу	
Середній	0,94*

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

В ході дослідження взаємозв'язку між рівнями вираженості схильності до гемблінгу та рівнями нервово-психічної напруги нами було встановлено статистично достовірну кореляцію між високим рівнем нервово-психічної напруги та середнім рівнем схильності до азартних ігор, що в свою чергу свідчить про те, що у разі зростання нервово-психічної напруги зростає й потреба в азартних іграх та навпаки, в разі зростання схильності до азартних

ігор зростає й психічне напруження підлітків ($r=0,94$). Таким чином, нами було з'ясовано, що взаємозв'язок між проявами схильності до гемблінгу та особливостями емоційно-вольової сфери існує.

2.3 Практичні рекомендації батькам щодо надання допомоги підліткам, які мають схильність до азартних ігор

На основі встановлених результатів нами було розроблено психолого-методичні рекомендації батькам, котрі виховують дітей зі схильністю до азартних ігор:

1. Приділяти достатню кількість уваги дитині з метою виявлення незадоволених потреб чи потреб, які задовольняються не в повній мірі.

2. Звернути увагу на недостатню кількість нових вражень у дитини. Можливі шляхи вирішення проблеми: організація спільного дозвілля, проведення часу за обговоренням книги чи прогулянкою. Особливе значення приділити питанню опіки над дитиною, якщо вона надмірна це також може викликати у дитини відсутність можливості помилятися та пробувати нове.

3. Після того, як буде виявлено потреби дитини, що не задовольняються, приділити увагу спілкуванню, але саме змістовному, щоб дитина відчувала турботу, цікавість та відповіді на питання, котрі цікавлять.

4. Надавати можливість підліткові спілкуватися з однолітками, не перенавантажуючи домашніми справами чи турботою про менших членів родини.

5. Надати можливість дитині відчувати себе в емоційній безпеці, щоб підліток знав та міг в будь-який момент звернутися до батьків.

6. Встановити в родині чіткі межі стосовно ігор та використання гаджетів, не забороняючи їх у якості покарання.

7. Встановити та підтримувати правила систематично. Обговорити та чітко закріпити правила, яких дитина буде притримуватися.

8. Приділяти увагу підліткові, не критикувати та не оцінювати його, піклуватися та цікавитися емоційним станом [10].

Тож, серед провідних рекомендацій батькам, котрі виховують підлітка із схильністю до азартних ігор є формування та встановлення довірливих відносин, створення сприятливого психологічного клімату в родині, підвищення зацікавленості життям дитини, урізноманітнення дозвілля та підвищення якості проведеного разом часу, забезпечення наявності нових емоцій, вражень та достатньої кількості спілкування із однолітками.

Висновок до другого розділу

Емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери проводилось на базі середньої загальноосвітньої школи №206 м. Києва. У дослідженні брали участь школярі 9-10 класів. Загальна вибірка склала 50 осіб віком 15-17 років.

Для визначення зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків було обрано і застосовано такі психодіагностичні методики: “Канадський тест показника проблемного гемблінгу (в перекладі, адаптації та апробації О.А. Карпова, В.В. Козлова”); тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції; методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»; «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина. Додатково нами було розроблено анкету «Визначення схильності до проблемного гемблінгу», метою якої було розширення уявлень щодо схильностей підлітків, а також виявлення суб'єктивного відчуття власної схильності до азартних ігор.

Згідно аналізу результатів, отриманих за методиками діагностики емоційно-вольової сфери та схильності до азартних ігор було встановлено статистично достовірний помірний зворотній зв'язок між середнім рівнем схильності до гемблінгу та середнім рівнем схильності до зниженого настрою, а сильний зворотній зв'язок існує між низьким рівнем схильності до гемблінгу та високим рівнем схильності до зниженого настрою. Також важливим моментом є наявність сильного статистично значущого зв'язку між високим рівнем нервово-психічної напруги та середнім рівнем схильності до проблемного гемблінгу.

За результатами Канадського тесту показника проблемного гемблінгу більшість підлітків має помірний рівень вираженості схильності до

проблемного гемблінгу, що становить 60% опитуваних вибірки, у 10% виявлено високий рівень та у 30% низький рівень схильності до азартних ігор, що дає можливість стверджувати наявність більш менш оптимального рівня сформованості даного виду поведінки, що може привезти до негативних наслідків.

Для результатів теста-опитувальника «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Звєрьковим та О.В. Ейдманом обробка результатів відбувалася за допомогою кутового перетворення Фішера з метою встановлення особливостей вираження вольової саморегуляції в осіб з високим та низьким рівнем схильності до азартних ігор. За загальною саморегуляцією статистично достовірних відмінностей не встановлено, що свідчить вираженість про більш менш в рівній мірі вольової саморегуляції як у підлітків схильних, так і не схильних до гемблінгу. Наполегливість виявилася більш вираженою саме серед підлітків з підвищеним рівнем схильності до гемблінгу, на відміну від підлітків з низьким рівнем вираженості до азартних ігор. За шкалою самовладання статистично достовірних відмінностей також не встановлено. Однак опираючись на середні показники, що були виявлено в результаті тестування зазначимо, що самовладання в більшій мірі виражене серед осіб не схильних до азартних ігор.

За Методикою діагностики особистісної схильності до зниженого настрою В.В. Бойко за середнім та низьким рівнем вираженості схильності до дистимії встановлено статистично достовірні відмінності. Високий же рівень схильності до зниженого настрою не виявлено в жодного з підлітків. Так, середній рівень схильності до зниженого настрою мають 80% опитуваних з вираженою схильністю до азартних ігор, в той час як серед опитуваних з низьким рівнем схильності до азартних ігор переважає низький рівень схильності до дистимії. Відмінності встановлено на статистично достовірному рівні значущості ($p \leq 0,05$).

У результаті визначення особливостей нервово-психічної напруги за допомогою методики Т.А. Немчина не було встановлено відмінностей між нервово-психічним напруженням між підлітками. Найбільш вираженим рівнем серед опитуваних підлітків є саме середній рівень, що свідчить про активізацію, підвищення рівня продуктивності діяльності, активізацію когнітивної діяльності на фоні менш вираженого емоційного підйому, а також про активізацію соматичних функцій.

За допомогою додаткового анкетування ми встановили, що підлітки за допомогою азартних ігор відволікаються від негативних емоцій, проблем буденності, спілкуються з друзями та отримують таким чином додаткові гроші. Також нами було з'ясовано, що переважна більшість підлітків не відносять азартні ігри до основного виду заробітків та прагнуть контролювати кількість часу проведеного за грою. Однак підлітки відмітили, що за умов довготривалої відсутності у грі відчують тривогу та пригніченість.

Виходячи з отриманих результатів, нами було розроблено практичні рекомендації батькам щодо надання допомоги підліткам, які мають схильність до азартних ігор. Це чітко прописані правила поведінки з дитиною, що полягають у наданні турботи, достатньої кількості вільного часу, часу на спілкування з однолітками, насичення життя новими враженнями та подіями.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань дослідження нами зроблено наступні висновки:

1. Ми встановили, що серед провідних особливостей емоційно-вольової сфери підлітків вченими відмічається її нестабільність, перевага негативних емоцій та емоційних станів та неспроможність керування власними емоціями, окрім цього відзначається підвищена образливість, замкненість, тривожність та прояви депресивних станів й агресії, наявність тенденції у використанні маніпулятивних тактик впливу на інших. Також зазначається, що відбувається розширення емоційних паттернів, виникнення нових почуттів. У вольовій сфері відмічається наявність розвитку вольових якостей, об'єктів вольового наслідування та самовиховання вольових якостей особистості, здатність чинити вольові дії та ставити цілі й планувати способи їх реалізації. Питання особливостей залежності підлітків від азартних ігор є досить нагальним та відкритим. Так, більшість вчених вважають дану адикцію без віку, однак саме серед підлітків відмічається підвищення асоціальності, включення дітей до гри з метою покращення емоційного стану, заради втечі від проблем буденності. В процесі укорінення залежності від азартних ігор у підлітків змінюється коло інтересів, формується тенденція до наявності нав'язливих думок про ігри, а також превалювання уявних ситуацій, котрі виникають в ігровій комбінації над реальними.

2. Емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку схильності до азартних ігор та характеристик емоційно-вольової сфери проводилось на базі середньої загальноосвітньої школи №206 м. Києва. У дослідженні брали участь школярі 9-10 класів. Загальна вибірка склала 50 осіб віком 15-17 років.

Для визначення зв'язку схильності до азартних ігор з характеристиками емоційно-вольової сфери підлітків було обрано і застосовано такі психодіагностичні методики: “Канадський тест показника проблемного гемблінгу (в перекладі, адаптації та апробації О.А. Карпова, В.В. Козлова”;

тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції; методика В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної схильності до зниженого настрою»; «Шкала нервово-психічного напруження» Т.О. Немчина. Додатково нами було розроблено анкету «Визначення схильності до проблемного гемблінгу», метою якої було розширення уявлень щодо схильностей підлітків, а також виявлення суб'єктивного відчуття власної схильності до азартних ігор. Вивчення рівнів схильності підлітків до азартних ігор дає можливість говорити про існування проблеми у підлітковому віці, а саме схильності до проблемного гемблінгу. Так як у 5% опитуваних підлітків виявлено високий рівень схильності до азартних ігор, у 60% – середній, а у 35% – низький рівень. Отримані результати було доповнено проведеним анкетуванням з метою розширення отриманих даних, в результаті чого було встановлено, що більша частина опитуваних підлітків через азартні ігри намагається отримати емоції та додаткові гроші, окрім того в іграх підлітки забувають про буденні питання та проблеми й заповнюють душевну пустоту. Також за допомогою цього роду залежності підлітки почувають себе значимими та відчують свою перевагу над іншими.

3. В ході дослідження основних складових емоційно-вольової сфери старших підлітків нами було встановлено, що серед підлітків із високим рівнем схильності до азартних ігор надзвичайно вираженою є наполегливість, а загалом підлітки характеризуються середнім рівнем вольової саморегуляції та самовладання. Окрім цього нами було виявлено, що підлітки, схильні до азартних ігор, мають середній рівень зниженого настрою, а підлітки з низьким рівнем схильності до азартних ігор мають низький рівень дистимії. Також зазначимо, що підлітки в цілому характеризуються наявністю середнього рівня нервово-психічної напруги, що може бути пов'язано з особливостями підліткового віку.

4. В ході визначення взаємозв'язку між схильністю до азартних ігор та характеристиками емоційно-вольової сфери особистості нами було встановлено відсутність взаємозв'язку між вольовими якостями опитуваних та рівнями вираженості схильності до азартних ігор. Також було виявлено статистично достовірний помірний зворотній зв'язок між середнім рівнем дистимії та середнім рівнем схильності до азартних ігор та сильний зв'язок між низьким рівнем схильності до гемблінгу та зниженим настроєм. Окрім того нами було встановлено, що існує прямий сильний взаємозв'язок між середнім рівнем схильності до гемблінгу та високим рівнем нервово-психічної напруги.

5. На основі отриманих даних нами було розроблено практичні рекомендації батькам щодо подолання схильності до азартних ігор серед осіб підліткового віку, а саме: формування та встановлення довірливих відносин, створення сприятливого психологічного клімату в родині, підвищення зацікавленості життям дитини, урізноманітнення дозвілля та підвищення якості проведеного разом часу, забезпечення наявності нових емоцій, вражень та достатньої кількості спілкування із однолітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барамзіна М. Адиктивна поведінка як соціально-психологічний феномен. *Здоров'я та фіз. культура*. 2010. № 30. С.18-20
2. Безенко Т. О. Комп'ютерна залежність як соціально-педагогічна проблема. *Форум молодих учених*. 2017. № 6 (10). С. 164-166.
3. Березняк К. Адикція як психологічне явище сучасного суспільства та фактори її поширення. *Гуманітарні аспекти формування особистості. Матеріали VII Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції "Гуманітарні аспекти формування особистості"*, 29 травня 2019 р. Львів : ЛДУ БЖД. 2019. – 151 с.
4. Бідось М. А. Вплив сімейного виховання на виникнення адиктивної поведінки : кваліфікаційна робота магістра за спеціальністю «053 – психологія». – Тернопіль : ТНТУ, 2020. – 82 с.
5. Божок Т. В. Проблеми розвитку емоційної сфери підлітків засобами музичного мистецтва. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 1. С. 31-35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_1_7 (дата звернення: 01. 06. 2021).
6. Бончук Н. В. Схильність до адиктивної поведінки у підлітків залежно від особливостей системи ціннісних орієнтацій. *Молодий вчений*. 2016. №7 (34). С. 362-368
7. Бочаріна Н. О. Особливості прояву адиктивної поведінки у юнацькому віці *Молодий вчений*. 2017. №5 (45). С. 196-199
8. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посібник. Львів : Край, 2005. 315 с.
9. Григор'єва М. С. Прояви нестабільності емоцій у підлітковому віці. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*. Вип. 128. 2015. С. 72-75.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_128_18 (дата звернення: 01.06.2021)

10. Дідик Н. М. Соціально-педагогічна профілактика ігрової залежності. *Молодий вчений*. № 2 (17). 2015. С. 226-231. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/345.pdf> (дата звернення: 01.06.2021)

11. Заверуха О. Я. Соціально-психологічні особливості проявів адикції та їх корекція у підлітків з сімей трудових мігрантів [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Сєверодонецьк, 2020. 20 с.

12. Заїка І. М. Модель співробітництва провідних агентів соціалізації у процесі соціальної профілактики ігрової залежності учнів підліткового віку. *Студентські соціально-педагогічні та культурологічні читання: збірник наукових праць студентів і магістрантів*. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. С. 15-17.

13. Заїка І. М. Соціальні та психологічні характеристики портрету ігрозалежних учнів підліткового віку. *Особистість підлітка в нових соціокультурних реаліях: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 22- 23 березня 2020 р.). Харків : ХНПУ імені Г. Сковороди, 2020. С. 82-84.

14. Заїка І. М. Технологія соціальної профілактики ігрової залежності учнів підліткового віку. Суми, 2020. 75 с.

15. Железнякова Ю. В. Основні характеристики адиктивної поведінки. *Теорія і практика сучасної психології*. № 2. 2016. С. 4-8.

16. Іванов І. С. Психологія самореалізації особистості в комп'ютерній ігровій діяльності. Київ: Поліглот, 2018. 153 с.

17. Кадар Ф. А. Психологические исследования феномена интернетаддикции. *Діджиталізація і комп'ютеризація суспільного буття: матеріали 64 всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 22-23 травня 2018 р.). Одеса : ПНПУ імені К. Ушинського, 2018. С. 102-104.

18. Ковальова О. М. Деякі психологічні особливості адиктивної поведінки неповнолітніх. *Правова система: теорія і практика*. №2. 2016. С. 81-84
19. Козинець О. В. Особливості психічного розвитку та емоційної сфери підлітків із заїканням. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. 2014. С. 377–380.
20. Корець А. М. Профілактика адиктивної поведінки осіб юнацького віку з особливими потребами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. №5. Т. 2. 2017. С. 60-64.
21. Кошенова М. И. К типологии личности компьютерных геймеров *Актуальные проблемы социальной психологии: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Особистість підлітка в нових соціокультурних реаліях»* Харків: Вид-во ХНПУ, 2017. С. 170-180. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-3-osoblyvosti-rozvytku-sotsialnojikompetentnosti-pidlitkiv-pry-proektuvanni-navchalno-vyhovnoho-protsesu/> (дата звернення: 02.06.2021)
22. Кубар С. М. Гармонізація вольових якостей особистості емоційно-вольової сфери: практикум. Хмельницький, 2015. 51 с.
23. Лівандовська І.А. Психодіагностичне дослідження взаємозв'язку особистісної тривожності та рівня розвитку вольових якостей у підлітковому віці. *Психологічний журнал*. 2019. 14 с.
24. Лугіна Н. А. Особа з ігровою залежністю як потерпілий від злочину зайняття гральним бізнесом. *Журнал східноєвропейського права*. № 70. 2019. С. 136–141.
25. Лукащук Д. Д. Робота соціального педагога з профілактики ігрової залежності учнів підліткового віку: автореф..магістра соц.. роботи. Миколаїв, 2019. 30 с.
26. Лютий В.П. Профілактика соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. Вип. 16,

- книга 2. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г. 2012. – С. 222-231.
27. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посібник. Київ: МАУП. 2000. 256 с.
28. Михайлишин У. Б. Теоретико–методологічне дослідження детермінант виникнення адиктивної поведінки у студентів. *Проблеми сучасної психології*. (41). 2018. С. 176–187.
29. Нагорний І. А. Сучасний стан ігрової залежності серед студентів медичного вишу. *Медицина третього тисячоліття: Збірник тез міжвузівської конференції молодих вчених та студентів (Харків – 22-24 січня 2018 р.)*. Харків, 2018. 380 с.
30. Психодіагностика стресса: практикум. Казань: КНИТУ, 2012. 212 с.
31. Олійничук О. І. Лудоманія як загроза безпеці держави: соціальні, економічні та правові контексти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 1. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_1_17 (дата звернення: 05.06.2021)
32. Осуховська О. С. Дослідження розповсюдженості та особливостей залежності від азартних ігор як форми нехімічної адикції серед громадян України. *Наркологія. Архів психіатрії*. №1 (60). 2010. С. 58-63
33. Осуховская Е. С. Методы исследования патологического влечения к азартным играм. *Наркологія. Архів психіатрії*. №4 (63). 2010. С. 64-69
34. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології . Київ, 2000. 204 с.
35. Періг І. М. Емоційна саморегуляція у підлітковому віці. *Матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій*. Тернопіль, 2017. С. 212–213.

36. Полікуєва І. В. Вікові особливості емоційно-вольової регуляції діяльності людини. *Науковий огляд*. №8 (29). 2016. С. 1-14
37. Ратинська О. М. Соціальна профілактика адиктивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Педагогіка, соціальна робота»*. №1 (38). 2016. С. 233-237
38. Середенко П. В. Методы математической статистики в психолого-педагогических исследованиях: учеб. пособ. СахГУ. 2009. 52 с.
39. Синюк Н. В. Профілактика адиктивної поведінки як сфера професійної діяльності майбутнього соціального педагога. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. №1(9). 2014. С. 114-118
40. Столяренко А. М., Підлубний В. Л. Функціональні особливості головного мозку та психофізіологічних реакцій у хворих на ігрову інтернет-залежність. *Медична психологія*. . Т. 13. № 4. 2018. С. 8–11.
41. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.
42. Цзюань Ся. Формування емоційно-вольової надійності підлітків у виконанні вокально-хорових творів: дис. ... канд. іст. наук : 13.00.02 / Київ, 2017. 266 с.
43. Шевякова Н. Л. Особистісні компоненти психічної регуляції в перехідний період розвитку особистості від підліткового до юнацького віку. Київ. С. 346-355
44. Шпак М. М. Особливості розвитку емоційного інтелекту в підлітковому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. №5. 2016. С. 80– 84.
45. Gambling participation in 2018: behaviour, awareness and attitudes. Gambling commission, 2019. URL: <https://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/surveydata/Gamblingparticip>

[ation-in-2018-behaviour-awareness-and-attitudes.pdf](#) (дата звернення: 07. 06. 2021)

ДОДАТКИ

Показники за методикою «Канадський тест показника проблемного
гемблінгу»

Шифр	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1.	8		
2.	8		
3.	9		
4.	8		
5.	8		
6.		4	
7.		4	
8.		5	
9.		5	
10.		6	
11.		5	
12.		5	
13.		6	
14.		6	
15.		5	
16.		5	
17.		4	
18.		5	
19.		6	
20.		6	
21.		7	
22.		6	
23.		6	
24.		5	

25.		5	
26.		6	
27.		6	
28.		7	
29.		7	
30.		7	
31.		6	
32.		6	
33.		5	
34.		6	
35.		6	
36.			2
37.			2
38.			1
39.			2
40.			3
41.			3
42.			2
43.			2
44.			1
45.			2
46.			3
47.			3
48.			2
49.			2
50.			1

Результати за тестом-опитувальником «Дослідження вольової саморегуляції»

за А.В. Зверьковим та О.В. Ейдманом

Шифр	Загальний рівень	Наполегливість	Самовладання
1.	13	14	11
2.	13	15	10
3.	12	14	9
4.	13	16	11
5.	14	15	9
6.	5	6	8
7.	6	5	7
8.	7	6	8
9.	8	7	9
10.	7	7	9
11.	6	8	11
12.	7	7	12
13.	13	6	10
14.	11	5	9
15.	12	6	8
16.	13	7	9
17.	9	8	11
18.	10	7	12
19.	8	6	9
20.	9	5	10
21.	7	5	11
22.	8	6	9
23.	9	7	8
24.	10	8	9

25.	11	9	11
26.	12	11	8
27.	11	12	7
28.	10	10	6
29.	9	9	7
30.	8	8	8
31.	9	11	9
32.	11	9	11
33.	8	8	12
34.	9	11	13
35.	11	12	10
36.	13	10	11
37.	12	11	12
38.	13	6	9
39.	11	5	9
40.	10	6	11
41.	9	7	12
42.	8	8	8
43.	9	9	7
44.	11	9	8
45.	12	8	9
46.	10	11	8
47.	9	12	8
48.	11	11	9
49.	12	12	8
50.	11	9	7

Показники за методикою В.В. Бойко «Методика діагностики особистісної
схильності до зниженого настрою»

Шифр	Високий рівень	Середній	Низький
1.	5		
2.	6		
3.	7		
4.	6		
5.	4		
6.		4	
7.		5	
8.		5	
9.		5	
10.		4	
11.		3	
12.		4	
13.		5	
14.		6	
15.		6	
16.		5	
17.		5	
18.		4	
19.		3	
20.		2	
21.		2	
22.		3	
23.		4	
24.		5	

25.		6	
26.		5	
27.		4	
28.		3	
29.		2	
30.		2	
31.		3	
32.		5	
33.		6	
34.		4	
35.		6	
36.			3
37.			4
38.			5
39.			4
40.			3
41.			3
42.			2
43.			3
44.			4
45.			5
46.			6
47.			6
48.			6
49.			4
50.			3

Результати за методикою Т.О. Немчина «Шкала нервово-психічного
напруження»

Шифр	Високий рівень	Середній	Низький
1.	44		
2.	42		
3.	47		
4.	55		
5.	68		
6.		42	
7.		43	
8.		45	
9.		46	
10.		47	
11.		43	
12.		42	
13.		41	
14.		37	
15.		44	
16.		45	
17.		43	
18.		42	
19.		45	
20.		66	
21.		55	
22.		37	
23.		32	
24.		31	

25.		30	
26.		54	
27.		44	
28.		33	
29.		37	
30.		55	
31.		54	
32.		44	
33.		43	
34.		37	
35.		32	
36.			41
37.			39
38.			46
39.			47
40.			43
41.			38
42.			44
43.			43
44.			37
45.			35
46.			44
47.			41
48.			46
49.			37
50.			42

Показники кореляційного аналізу між рівнями схильності до проблемного гемблінгу та вольовою саморегуляцією

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1)				
MD pairwise deleted				
Marked correlations are significant at $p < ,05000$				
Variable	Регуляція	Наполегливість	Самовладання	
Азартні	-0,790569	-0,559017	-0,559017	

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1)				
MD pairwise deleted				
Marked correlations are significant at $p < ,05000$				
Variable	Регуляція	Наполегливість	Самовладання	
Помірноазартні	0,096771	-0,081277	-0,222915	

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1)				
MD pairwise deleted				
Marked correlations are significant at $p < ,05000$				
Variable	Регуляція	Наполегливість	Самовладання	
Неазартні	-0,247344	0,095834	0,300828	

Показники взаємозв'язку між рівнями схильності до проблемного гемблінгу та рівнями вираженості дистимії

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$		
Variable	Дистимія	Помірна дистимія	Відсутня дистимія	
Азартні	0,725476	0,408248	0,745356	

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$		
Variable	Дистимія	Помірна дистимія	Відсутня дистимія	
Помірноазартні	-0,216295	-0,528674	-0,312751	

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$		
Variable	Дистимія	Помірна дистимія	Відсутня дистимія	
Неазартні	-0,917663	-0,119137	0,097463	

Показники взаємозв'язку між рівнями схильності до проблемного гемблінгу та нервово-психічною напругою підлітків

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$			
Variable	Нервова напруга	Помірна напруга	Відсутня напруга		
Азартні	0,00	0,00	0,353553		

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$			
Variable	Нервова напруга	Помірна напруга	Відсутня напруга		
Помірноазартні	0,948683	0,115165	-0,069749		

		Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$			
Variable	Нервова напруга	Помірна напруга	Відсутня напруга		
Неазартні	0,447214	0,101358	-0,011849		